

Autisme en roeping tot het ambt

*Bram de Muynck, lector Driestar Hogeschool, bijz. hoogleraar Theologische Universiteit Apeldoorn
ASS en ambtsdragers 19 mei 2019*

Introductie

Op verschillende manieren heb ik tijdens mijn levensloop met autisme te maken gehad. Mijn carrière begon ik als orthopedagoog en ik had in die hoedanigheid regelmatig met kinderen met autisme te maken. Ik leerde hun moeilijkheden kennen evenals die van hun opvoeders. In het begeleiden van leerkrachten merkte ik ook dat de leerkrachten zelf kunnen lijden aan een psychische beperking. Als je je niet goed kunt concentreren of als je weinig sociale gevoeligheid hebt, is het lastig om met een groep onberekenbare kinderen om te gaan.

Het meest heb ik geleerd van mijn zoon, die naast zijn verstandelijke beperking gediagnostiseerd werd als een jongen met een vorm van autisme. Hij kan als geen ander duidelijk maken waarom het leven voor hem soms ingewikkeld is. Hij houdt van rust, wil graag dat de dingen altijd hetzelfde gaan en heeft een hekel aan dominees die hard praten.

Van internet had hij een uitspraak opgepikt: **‘het is geen stoornis, maar een andere manier van in het leven staan’**. Dat gaf hem een stukje bevestiging van zijn allergie voor het woordje stoornis. Dat woord klinkt alsof je een ondeugdelijk soort mens bent, een ondermijning van je waardigheid. En eigenlijk moet ik hem gelijk geven. Ik wil dan ook beginnen met het begrip autisme zelf van kanttekeningen te voorzien.

Kanttekeningen bij het woord ‘autisme’

Eén. Om te beginnen moeten we vaststellen dat autisme een construct is, wat door medici en hulpverleners gebruikt wordt om bepaalde verschijnselen een naam te geven. Het helpt om een verschijnsel dat we bij meerdere mensen aantreffen eenzelfde naam te geven. Inmiddels weten we uit de recente discussies over de diagnose dat we maar in beperkte zin kunnen zeggen dat autisme over eenzelfde onderliggende eigenschap van mensen gaat.¹

Strikt genomen zou je zelfs kunnen zeggen dat autisme pas begon te bestaan, toen Leo Kanner er in 1943² deze naam aan heeft gegeven. Tegelijk is duidelijk dat de naamgeving, en het vele onderzoek dat daarna gevolgd is, velen geholpen heeft om de moeiten met het leven beter te begrijpen. De aandacht die er door het organiserende platform ‘Autisme en kerk’ aan gegeven is, heeft ook vele omstanders geholpen om te begrijpen wat er moeilijk is aan deze andere manier van in het leven staan.

Twee. Het gevaar van het label ‘autisme’ is dat er stereotypen aan hangen. Mensen zouden rigide zijn, ongevoelig en kil en ook kunnen ze zich niet inleven in anderen. Het is belangrijk om broeders en zusters niet vanuit deze stereotypen te benaderen. Vaak zijn mensen met autisme wel degelijk in staat om zich aan wisselende situaties aan te passen, ze kunnen heel emotioneel zijn, gevoelig voor emoties van anderen en ze kunnen zich ook voorstellen wat anderen denken en voelen.³

¹ S. Claes en J. van Os (redactie) (2013). *Handboek Psychiatrie en genetica*. Utrecht: De Tijdstroom, p. 95 e.v.

² Over de geschiedenis van het begrip zie H. Baartman (1983). *Psychotische kinderen*. Lisse: Swets en Zeitlinger, p. 31 e.v. Berckelaer-Onnes, I.A. van (2004). Zestig jaar autisme. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 148, 1024-1030.

³ Theory of Mind, zie **hierover:**

Drie. Vervolgens is autisme iets dat veel mensen herkennen. We weten allemaal hoe lastig het is om ons in te leven in de ander, om veranderingen te accepteren, om veel prikkels te verdragen. En op zijn tijd zijn we allemaal wat rigide. Daarom hoor je soms mensen gekscherend zeggen: ‘ja, ik ben wel een tikkeltje autistisch en daarom blijf ik zo op dit punt hangen’. Dat betekent dus ook dat we allen in staat zijn om op de een of andere manier wel ‘die andere manier van zijn’ aan te voelen.

Vier. Een heel andere soort kanttekening heeft te maken met de context waarin we vanavond over autisme spreken. Het gaat over autisme bij ambtsdragers. Dat betekent dat ik de thematiek vooral zou willen benaderen vanuit Bijbelse taal. Dat wijkt op belangrijke punten af van de medische en psychologische taal. Spreken we in laatstgenoemde disciplines over beperkingen en stoornissen, een nieuwtestamentisch taalveld heeft te maken met het functioneren van de gemeente van Christus.

Het Bijbels spreken over ambt en gaven.

Eén. Als het om de gemeente gaat, wordt niet gesproken over beperkingen, maar over gaven. In 1 Korinthe 12 en 14 wordt uitvoerig betoogd dat van ieder gemeentelid verondersteld mag worden dat hij of zij een gave geeft.

Twee. En als er al van beperkingen sprake zou zijn dan worden de zaken op zijn kop gezet: het onwijze telt het meest en het onedele wordt tot het meest edele gemaakt (1 Korinthe 1). Juist de zwakken of diegenen die het minst in tel zijn – lees: de meeste beperkingen hebben – worden geacht het meest de bedoeling van het evangelie te kunnen verduidelijken (1 Korinthe 1:26-30).

Drie. Daarbij komt dat in de criteria voor ambtsdragers alleen morele afgrenzingsregels gegeven worden. Een ambtsdrager moet onberispelijk zijn, moet het niet hebben op de vrouw van een ander, gastvrij, bekwaam om te leren, niet alcoholverslaafd, geen vechter, niet geldgierig, leiding kunnen geven aan zijn eigen gezin (1 Timotheüs 3: 1-13). In mijn bijdrage wil ik in de lijn van de brieven van Paulus de gaven van mensen die aangeduid worden met autisme centraal stellen.

Er wordt niet gesproken in termen van sociale capaciteit, over tekorten in de verbale en non-verbale communicatie, beperkte interesse of weerstand tegen verandering.⁴ De sociale competenties zijn positief geformuleerd. Volgens 2 Timotheüs 2: 24, moet een dienaar des Heeren niet twisten, maar vriendelijk zijn, bekwaam om te leren, de kwaden verdragen. Bij de Bijbelse kwalificaties vinden we dus geen uitsluitingscriteria voor mensen die tegenwoordig autistisch genoemd worden.

Vier. In mijn bijdrage kies ik voor een positieve invalshoek.⁵ Daarbij wil ik niet zover gaan dat autisme cool is, zoals in een essay in het laatste nummer van het *Wetenschappelijk Tijdschrift voor Autisme* wordt gesuggereerd.⁶

En toch kan het wel wat ontspanning geven als we beseffen dat Sherlock Holmes vanuit een psychiatrisch perspectief de diagnose Asperger had kunnen krijgen. Hij is degene die ‘met een feilloze rationaliteit en een scherp oog voor detail verbanden waarneemt die anderen ontgaan of bevreemden, maar die in laatste instantie altijd bewondering oproepen’ (Breeuwsma, 2019, p. 4). Als het terecht is dat mensen met autisme in het ambt, veelal tot de groep Aspergers gerekend zouden

⁴ Op deze drie gebieden liggen volgens Wing en Gould in 1979 de beperkingen van mensen met autisme.

⁵ In het voorbereidingsartikel van Hanneke Schaap en Femmeke van den Berg wordt hier ook aandacht voor gevraagd. Zij noemen de voorbeeldfunctie die iemand kan hebben met plichtsgetrouwheid en het niet snel kenbaar maken van andere bedoelingen dan zij hebben.

⁶ Breeuwsma, G. (2019). A comedy of errors: over autism, humor en de eenzaamheid van de komiek. *Wetenschappelijk Tijdschrift Autisme. Theorie en Praktijk* (18)1, 2-21.

kunnen worden, dan heeft menig kerkenraad dus het geluk om een rechercheur in haar geledingen te hebben.

Specifieke gaven

Het lijkt mij zinvol om de vraag te stellen welke pluspunten mensen hebben die we aanduiden met autisme. Ik noem er enkele, waarbij al snel duidelijk wordt dat de gave vaak de andere zijde is van wat als beperking ervaren wordt. Het is maar een kleine greep, omdat gaven oneindig veelkleurig zijn en vaak pas gaandeweg in de omgang met elkaar ontdekt worden.

Logisch redeneren. Ik begin maar gelijk met wat in de typering van Sherlock Holmes de ‘feilloze rationaliteit’ werd genoemd. Mensen met autisme zijn gevoelig voor logica en consequent redeneren. Ze kunnen de dingen goed op een rijtje zetten. En hoe lastig het in een preekbespreking ook kan zijn, ze kunnen haarscherp de vinger leggen bij waar het in de exegese van de predikant niet klopt.⁷

Bij de hoofdzaak blijven. Mensen met autisme kunnen slecht tegen ongrijpbare emoties. Die maken hen onrustig, omdat die afleiden van wat wezenlijk is. Daar waar emoties een belangrijke rol spelen – en dat is in bevindelijke kring in sterke mate het geval – kan men daar behoorlijk onder lijden.

De strategie kan zijn om het ongrijpbare juist te koesteren als iets wat de leer bevestigt: het is niet te begrijpen en daarom slechts voor een enkeling weggelegd. Een andere strategie is om te vluchten: weg te blijven uit de kerk of uit de kerkenraadsvergadering.

De positieve zijde van dit alles is dat mensen met autisme de gave hebben om te signaleren welke emoties afleiden van wat er werkelijk toe doet. Anderen kunnen het gevoel hebben dat de persoon met autisme onderhuidse boodschappen niet oppakt. Tegelijk zijn deze onderhuidse boodschappen vaak een bedreiging voor de inhoud, omdat ze iets verhullen. Stel dat een groep vrouwen een rommelmarkt wil organiseren. De predikant zegt met een trilling in zijn stem dat ‘we dat maar niet moeten doen’. Hij geeft verder geen redenen maar de onderhuidse boodschap is: ‘ik wil dat gewoon niet’ (een uiting van macht), dan kan de persoon met autisme (die dit niet begrijpt) hier de vinger bij leggen en vragen: waarom niet?

Disharmonie signaleren. Dat geldt ook voor het volgende punt. Mensen met autisme zijn gevoelig voor stress, conflict, disharmonie. Eerder dan het gemiddelde kerkenraadslid, zullen zij daarvan van slag raken. Zij hebben een hekel aan twist en daarmee voldoen ze aan een belangrijk criterium voor ambtsdragers die ik in het begin noemde. Eerder dan anderen signaleren zij dat het in de sfeer niet goed gaat. Signalen daarvoor moeten serieus genomen worden.

Plichtsbesef koesteren. Mensen met autisme hebben een sterk ontwikkeld plichtsbesef. Hun ja is ja, en hun nee is nee. Je kunt er dus van op aan dat ze afspraken nakomen.

Orde en regelmaat uitstralen. Mensen met autisme zijn ambassadeurs van orde en regelmaat, waar velen in onze tijd zo naar verlangen. Mensen met autisme voelen zich thuis bij een Benedictijnse leefwijze, waar tijd, tijd is, en alle dagen dezelfde getijden kennen.

⁷ Biograaf Rouwendal van Dr. Steenblok constateerde het gevoel voor logica bij Dr. Steenblok en gaf hier de negatieve kant van aan. In een reactie op de RD discussie hierover heb ik samen met Arie van der Knijff betoogd dat een persoon met Asperger een goede theoloog kan zijn. Muynck, A. de & Knijff, A. v.d. (2010). *Theoloog met Asperger: geen probleem*. Opiniepagina Nederlands Dagblad, 25 mei 2010.

Roeping

De insteek bij de gaven van mensen met autisme kan suggereren dat ik te makkelijk voorbij ga aan de problemen die er zijn. In de andere bijdrage zijn er verschillende genoemd, en ik vind dat we die zeker niet moeten bagatelliseren. Een belangrijk kernpunt in het lijden lijkt mij de worsteling om de dingen te begrijpen die voor anderen vanzelfsprekend zijn. Die andere manier van zijn van alle andere mensen om je heen, kan voor jou overkomen als een onsamenhangend geheel. Dit kan angst oproepen en gevoelens van eenzaamheid. En als je daardoor het ambtelijk werk niet makkelijk doet of als anderen jouw optreden evalueren als niet-communicatief of niet afgestemd, dan brengt je dat in verlegenheid. Lijden aan het ambt kan conflicteren met het besef geroepen te zijn door de gemeente 'en daarom door God'.

Ik wil daarbij stil staan door na te gaan wat we onder roeping moeten verstaan. De meest eenvoudige definitie van een roeping is het appel dat iemand de juiste persoon is om op dit moment deze taak te verrichten.⁸ Dit appel kan gaan over het aanvaarden van een ambt. Maar het appel kan ook gaan over incidenten, in de betekenis van: er komt nu iets op mij af waar ik misschien op in moet gaan. Beide soorten roepingen hebben vier aspecten.

De juiste persoon. Een roeping moet passen bij de inhoud van wat je moet doen. Je moet geschikt zijn wat persoonlijkheid betreft. Het is realistisch om bij een appel wat op je afkomt de vraag te stellen of jij de juiste persoonskenmerken hebt om het appel te beantwoorden. De uitspraak 'eerst komt de roeping en de bekwaamheid komt vanzelf' is niet helemaal onjuist (mensen kunnen veel leren), maar moet wel van een belangrijke kanttekening voorzien worden. Er wordt bij veel onderdelen van het ambt een beroep gedaan op communicatieve vaardigheden. Als je weet dat dit juist je meest problematische kant is, is het de vraag of jij de juiste persoon bent. Soms mag je in de afweging resoluut zijn en duidelijk maken dat jij deze taak niet moet doen of er mee moet stoppen.

De juiste taak. Er is een veelheid van taken in het ambtelijk werk. In de protestantse traditie werken we met de klassieke indeling van predikant, ouderling en diaken en soms ook ouderling-kerkrentmeester. Maar daarbinnen is er een variëteit aan taken. Niet iedereen heeft hetzelfde te doen. De een is meer geschikt voor het schrijven van notulen, de ander is meer geschikt om moeilijke gesprekken te voeren. De verdeling van taken moet je niet als een automatisme van de een op de ander over laten gaan.

Van tijd tot tijd moet je terugkijken of iedereen wel de juiste taak verricht. Iemand kan theologisch heel goed zijn en tegelijk heel onhandig als het gaat om goed overleg. Ik kan me dan ook voorstellen dat het onverstandig is om iemand met autisme af te vaardigen naar een classis of synode. Daar komt het juist aan op geven en nemen en is het juist een gevaar om consequenties door te voeren. Je hoeft niet te aarzelen om taken opnieuw te verdelen, als bepaalde dingen niet goed gaan of als er een nieuwe broeder bijkomt. En als er onvoldoende competenties bij de zittende mensen zijn, moet ook een beroep gedaan kunnen worden op gemeenteleden.

Dit moment. Ik ga hier vooral in op het tweede type roeping. Moet ik ingaan op een incident? Het kerkelijk bedrijf is vol van incidenten. Dan is er plotseling iemand ziek, dan is er een conflict wat openbaar komt, dan zegt er ineens een organist af, dan is er een klacht over een koster of doet de verwarming of de geluidsinstallatie het niet. Mensen met autisme zijn vaak plichtsgetrouw en willen

⁸ De Mynck, A., Vos, P.H., Hoogland, J., Van der Stoep, J. (2017). A Distinctive of Christian Higher Education: Educating for Vocation. *Christian Higher Education* (16)1–2, 3–10
<http://dx.doi.org/10.1080/15363759.2017.1251151>

zich nergens aan onttrekken, terwijl juist de onberekenbare situaties zo moeilijk zijn. De sleutel is om optimale duidelijkheid te hebben. Maximaal kan niet, omdat incidenten niet zijn uit te schakelen. Optimaal betekent, zoveel als mogelijk is. Het is van belang afspraken te maken over wie, waar in voorkomende gevallen op in gaat en je hier ook aan houden. Sommige broeders moeten wellicht uit de wind gehouden worden van de onberekenbare dingen. Daarbij is natuurlijk het gevaar dat de flexibele broeder alles op gaat lossen en te weinig zijn grenzen in acht neemt.

Het appel. Beelden hierover verschillen. Een roeping in vrijgemaakt gereformeerde kring heeft het karakter van een verplichting, waar je min of meer met je verstand ja op hoort te zeggen. In de bevindelijke traditie is er het beeld dat daar een innerlijke stem bij moet komen. Wat dat precies is, is niet duidelijk en daarom voor iemand met autisme lastig te hanteren. Het is dan belangrijk om de broeder te helpen om met behulp van heldere en realistische argumenten een beslissing te nemen.

Hier spelen mechanismen die voor iedereen van belang zijn. Het is altijd strelend om ergens voor gevraagd te worden. Het weigeren van het ambt kan voelen als het ontwijken van erkenning. Maar als een christelijke gemeente goed functioneert zal de erkenning niet afhankelijk hoeven zijn van het bekleden van een ambt.

Ambtsdragers zijn niet alleen

Er blijven nog een paar belangrijke vragen over. Hoe gaan collega-ambtsdragers om met iemand die de diagnose autisme heeft? Ik zou de vraag wat algemener willen stellen: hoe gaan ambtsdragers met elkaar om in de wetenschap dat iemand onder hen autisme heeft? Daarmee probeer ik van perspectief te wisselen en de aandacht te verleggen van de individuele persoon naar het collectief. We moeten ook hier weer een Bijbels begrippenkader kiezen. We moeten dan vaststellen dat alle ambten bedoeld zijn tot opbouw van de gemeente van Christus.

Opmerkelijk dat het leiding geven in de protestantse traditie vooral groepsgewijs gebeurt. De kerkenraadsleden bepalen samen het beleid. De leden van de classis bespreken met elkaar wat goed is voor de regio en de synode moet door goed overleg bepalen wat de Kerk als geheel ten goede komt. Je doet het dus met elkaar.

Er zijn belangrijke Bijbelse aanwijzingen voor dit collectief functioneren, al in het OT. In Numeri 18: 7-8 wordt de Levieten en de Priesters een geschenk genoemd voor het volk Israël. Zij moeten samen alles voor de dienst van God gereed maken. Dat is een gezamenlijke opdracht, die ze alleen met elkaar kunnen uitvoeren.

De strategie voor het omgaan met autisme is dus niet zozeer het coachen van de individuele persoon die moeite ervaart, maar het goed laten functioneren van het leidinggevende orgaan. In de verhalen van Sherlock Holmes heeft Holmes altijd Dr. Watson nodig. Holmes is degene die analyseert, met feilloze rationaliteit, terwijl Watson de persoon is die gevoelig en invoelend communiceert. Vertaald naar de kerkenraad heeft de persoon met autisme de gemakkelijke communicerende broeder nodig.

Mij lijkt het belangrijk dat we leidinggeven aan de gemeente opvatten als iets wat we samen doen. De kerkenraad is voorbeeldig voor de hele gemeente in hoe ze met elkaar omgaat. De opdracht om elkaars lasten te dragen (Galaten 6:2) begint in deze kring. De Statenvertalers tekenen hierbij aan 'De zwakheden en gebreken, die als een zware last op de mensen liggen'.

Een andere vertaling (NBG, 1951) vertaalt met 'verdraagt elkaars moeilijkheden'. Je moet de last van een ander dragen, als was het die van jezelf. Dit is een andere vocabulaire dan als je hulpverlener van een broeder met een stoornis bent. De wederzijdsheid is verondersteld. Als de ander zwak is in iets, moet ik zijn last dragen, maar als ik zwak ben, zal de ander mij helpen. De ambtsbroeder met autisme

is niet alleen object van hulpverlening, maar is net zo goed in staat om de zwakheden van anderen te dragen.

Afsluiting

In deze verbondenheid is er niet meer sprake van 'verschillende manieren van in het leven staan'. Een kerkenraad is één in Christus en dat is uiteindelijk waar we het in het ambt van moeten hebben.